

F. ARTOLA

Ona, irakurle, beste euskal idazle baten utsunea: gure «Bordari» izlari, idazle ta olerkari jatorrak be, oraintsu, aurtengo otsaillaren 3'an agur egin euskun. Bera prest egoan —emaztea be joana jakon-eta— beste aldeko egoitzetara egaz egiteko; baiña guk, emen geratzen gareanok, nai ez ba olakorik. Ba-da, alan be, Norbait gu baiño altsu, jakitun eta aundiago dana, eta guk kaxkarrok Aren naia bete bear.

GIZONA

Nor genduan Artola jauna? Gizaki zintzo ta alaia, Ondarribi'n jaioa, 1910'an; Artolatarrak —Ramón, Pepe ta Rosario— ezagunak ditugu euskal literaturan. Onein senidartekoa dozu Farnardo be, naizta ondarribitar izan jaiotzez. Norbaitek liburu bat argitaratzen dauanean, egoki ei, Bordari'k diñoskunez, jakitea nor eta nolakoa dogun egille ori. Baiña idazleak bere buruari txalo egitea, bakoitzaren auleriak eta murriztasunak besteri azaltzea, ergelkeri galanta ei da.

Beraz, ez dakigu Bordari'k berak esanda Artola nor genduan. Baiña bai, orraitino bere inguruan bizi izanak esanda, ba-dakigu ondarrabitar xaloe nor genduan. Martín Iturbe apaiza, ango euskal idazlea, arekin ar-emon barrukoa izana dogu. Onela idazten dausku onek: «Esan dezadan, Artola, idazlea, ezaguna zaidala... Or dago gizona, or dago idazlea. Gizon bezela dagokionez zerbait esatekotan, auxe esango nuke: begi erneaz eta biotz irekiaz, bizitzari korapilatua dagoala. Bere arnasa eta odolaren lurrun be-roa dario eten gabe idazlan guztiaren zear. Buru arri-garri orretan daraman asmamen ugari eta irudimen oparoan oretoak dakarzki, gero paperera irauliko dituan erabakiak, Asko ikusitako gizona, asko bizitako gizona, inguruan gertatzen diranetatik ezer ez du zokorako. Ezur-mamiak alkarri josiak dauden bezelaxe daramazki Bordarik bere eta bere erriko ame-

tsak. Oiñarri ontan tinkaturik zabaltzen ditu Bordarik bere idazlanen egalak».

Eta zelakoa dan besteren eskuetan itxirik, nor dan azaltzen dausku zintzoro. Ondarribi'n jaio zan bera, eta bere anai-arrebak, amaika guztiz, zazpi neska ta lau mutil, eta oneitatik apaiz bat, Rafael jauna, eta moja bi, bat illa ta bestea oraindik bizi dana. Gazterik galdu eban aita, ama, barriz, «fede aundiko emakumea genuan, ezizaille aparta» diño Bordarik. «Ni nauzute —darrai— senide guzietan kalakariena ta nolabaitekoena. Ondo dakit ori. Itxura-egille aparta ere banaiz, gogoak ematean. Bakoitza, dan bezelakoa izaki».

Zazpi urtekin Guadalupe'ra igoten zan meza la-guntzera. Erriko ikastetxean osotu zituan bere lenengo ikasketak. Amalau urte zituala, eskola geiago ikasi bearrez, Irun'era jo eban, urte bi ikasten egiñaz. Amazazpi urtegaz ango txokolate fabrika baten asi zan lanean, bertan bederatzi urte errerik. Asko ikasi eban bertan. Errepublikan etorri zan, eta Bordari lanean aspertu barik, aberriaren aldeko lanean. «Lantegiko eginbearrak zintzo bete ondoren —diñosku—, txolarte guztiak gutxi ziran neretzat aberriaren aldeko ekintzetarako. Nunnai eta beti gure elburu-asmoak edatzen, mueta askotako biltzarretan esku artuaz, abesbatzako lagun, antzeketak ematen, mendigoizaleen taldeko, ots, saltsa guzitan, ta nolako saltsetan! Leia bizian, bizkor eta kementsu JEL'en alde».

Gerra sortu ta etsaiak Ondarribi artu-zori egozala, beste askoren artean, urez egin eban erbestertzea. Bellok'en egon zan praille artean zati baten, emendik osteran batzuk Hazparne'ra be egiñaz: emen aurkitu eban beintzat emaztegaia, Henriette. Gero Akitania ta inguruetan ara ta ona lan-billa; bein Bordele'n lanean egoalarik, España'ko gauzak pizkat samurtu zirala-ta, andik etorren ontzi batean Pasai'ra jo eban, eta emendik etxera, Ondarribi'ra. Txapelokerrak joan jakozan bein baiño geiagotan billa, baita espetxeratu be Irun'en, baiña laster itxi eben azke,

eta lana bear; ez eutsoen emon lengo lanpostua, eta Barzelona'raino jo arren zerbait billa, an be lau illa-bete egiñagaitik, ezer ez. Ondarrabiratu ta emen ez-kondu zan 1943'ko maiatzean.

Bizitza aurrera ateratzeko, emon etsoen laguntasunaz denda txiki bat edegi eban Ondarribi'n. Eta berak onela: «Ni, gauza orotan bezala, saltzaille on bezain kobratzaille txar agertu nintzen. Bezeroei arrera ona egiteko trebea; kobratze kontu orretan, ordea, oso tontoa». Alan be, arrebak lagunduta, aurrera eroan eban denda ori. Gaiñera, urte askotan, bertako Arrantza Kofradiko idazkari lez egin eban lan, diruz naiko ondo aurkitzen zalarik. Aberri aldeko ixil-lana urteetan osotu eban, Iru seme-alaba izan situan.

OLERKARI

Gaztetatik izan eban idazteko zaletasuna, eta gerra aurretik be «Donostia'ko Argia»-n eta «El Día»-n emon zituan bere idazlanak. Gero guda ostean, «El Diario Vasco» eta «La Voz de España» euskal-girotu ziranean, zerbait idazteko eskatu eutsoen, orrela egiñik. Arrezkero, «Euzko-Gogoa»-n, «Zeruko Argia»-n, «Arantzazu»-n, «Egan»-en, «Olerti»-n eta abarren idatzi izan dau itz-neurtuz eta askatuz.

Idazle zelaiko lanari buruz au esaten dausku berak: «Berrogei urtekin asi nintzan olerkiak egiten, bertsoak moldatzen... ta erderaz idazten! Gibelaundi ta ausarta alena, aizen ezjakiña, ori dek arpegia, oril esaten diot oraintxe ere askotan nere buruari. «Borda aiña bordari» esateko oitura zeukan nere amak; ortik dator nik «Bordari» ezizena autatzea. Ausarta xamarrara agertzen omen nintzan askotan eta, emendik kexa ta or zinkulin, irakurle asko nituan arren, asper-tu egin nintzen ia debaldeko lanean».

Ez, etzan aspertu idazten. Eriotz-aurretxoraino idazlanari lotua ibilli jakun. Nik 1953'an ezagutu neban, neure «Milla Euskal-Olerki Eder» liburua osotzen nenbillela; goiz batean aratu nintzan eta, Ondarrabiko bazter txairo guztiak ikusi ondoren, bazkaria ederra egin genduan alkarrekin ango jatetxe baten, gerora be sarritan ospatu izan genduna. Olerkiari buruzkoa zan gure autua, eta gero, alkarri agur egin aurretik, ainbat euskal-paper eta poesi erakutsi eustazan, baita bildumarako pillotxoia neure eskuetan jarri be. Geroztik adiskide onak izan gareana, ez dago zetan esanik: Larra'ko Olerti-Egunean emen izaten genduan beti, alai, kantari ta zirtolari.

Oso atsegin neban nik Bordari'ren idazkera, bai bertsoz eta bai itz lauz edo prosaz. Bakotxak dau bere estiloa, eta Bordari'k bere-berea dau. M. Lekuon'ak onela: «Estilo arin, irudimen bizi, Txirrixtalaria, alde batetik; baiñan baita kontraste garratz-zalea ere bestetik». Itz-joko bitxia dau beti: «estiloaren barren-gomuña maite izan du batez ere. Eta orrela, Artearen kurpil ederra ederki du osotu».

Aspaldi dala zebillen bere lanak bilduma baten jarri ta argitara emon nairik; aren karpeta batzuk, berak asmo orrekin txukun eratuta, urteak dirala euki ditut nik emen... Azkenez, oraintsu oraindik, «Sendoa» argitaletxeak bete dautso luzaroan asmoan iraulitako gurari jatorra, aren lanak ale eder bitan, «Bakoitzak Berea» titulupean, argitara emonik. Lenengo liburuak sail oneik dakaz: «Urratsak», «Kukuxo», «Ipui eskutada», «Kontu ondarrak», «Itzaldiak», «Odolaren mintzoa», «Chalbador hil da», «Bertsolarien inguruan», «Ezpal xumeak» eta «Bakarrizketa», eta bigarrenak: «Ene baitan», «Olaxta», «Izadi kanta», «Goraintzi», «Eraskiñak», «Ama», «Iparragirre», «So! banatorkizue», «Tori Arantzazu», «Alegiak». Bi liburu ederrok ikusita gero joan jakun zerura.

Olerkari lez txapelketa askotara aurkeztu zan, baita naikoa sari eskuratu be. 1949'an, Bedoña'ko leiaketan, irugarrena jaso eban; «Olaxta»-z, «Eraskiñak»-ez, «Zutiñik Naparroaz», «Etorkia»-z eta «Alegiak»-az lenengo saria. Beraz, berrogei urteko zala asi ba'zan be poesiak biribiltzen, lan txalogarria osoturik joan jaku. 423 orrialde daukaz «Sendoa»-k argitaratu dauan bigarren aleak, guztiz olerkiz jantziak.

Bigarren ale oni J. M. Lekuona'k egin dautso sarrera, oso zentzuzkoa. Eta Bordari'ren poemak artezki jaso ta ulertzeko puntu oneik adierazten dauskuz: 1) *Kristau umanismoa eta euskalduntasuna*; izan be, Bordari'ren etxearen eta elizaren inguruko kutsua dabe; etxea eresi-gai, minberati bear bada, Henriette bere emaztea il jakonetik batez be, eta fedearen arazoak guztiz sakona da olerkariaren barnean; 2) *Dramatizazio-sena*; bere olerki-lanai egitura berezia ezarten dautse, eta au, antza danez, gaztetik egin zituan antzerki-lanetatik datorkio; 3) *Belokeko eremu-otsa*; esan dogunez, emengo izkillu-otsetik igeska, an bizi izan zan, ango irarkolan lan egiñik, eta an lekaide artean eroandako bizitzak zerbait itxi eban aren bizi-moldean eta literaturagintzan; 4) *Kazetaritza eta erri kultura*; kirol-gaiei buruz idatzi eban «El Diario Vasco»-n, baita bertsolarien goraberak be, onela erri-euskera menperatzera eldurik; 5) *Bidasoa ertzeko ertilarien erreñua*; Bidasoa ibaia zoragarria dozu, bere inguru guztiakaz, poetak kantatu eta margolariak sarri pintatu, eta Bordari Ondarrabiko semeak ba-dau bere lanetan ibai orrek itxitako ederraren ederra; 6) *Lirikotasun minbera*; Bordari'ren olerki lan geienetan olako «lirikotasunaren amorio fiña» agiri da alderik alde.

Emaztea il ondoren Neurtitz-liburu bikaiña osotu eban, «Goraintzi». Ona bertotik artua, zatitxo bat: «Zure arimarimuxuka / nire gorputz argala / zurea zana / zurea dana / nere emazte laztana. / Bai, muxuka gabiltz / —egizko apa maiteak— / (otoitzarena-k) / espiritu-zko diran / laztan ezti luzeak». Auxe dogu Bordari.

AITA ONAINDIA